

Մարիամ Հովսեփյան
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող

ՇՈՒՇԻԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀՐԱՁԳԱՅԻՆ ԳՈՒՄԱՐՏԱԿԻ
ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՈՒՂԻՆ
(1991-1994 թթ.)

Արցախյան ազատագրական պատերազմում իր ուրույն ներդրումն ունի Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակը: Արցախում սկսված ազգային-ազատագրական պայքարում դեռևս 1989 թվականից ընդգրկվել էին դաշնակցական անհատներ, ովքեր հետագայում ջոկատների կազմում մասնակցեցին Արցախյան պատերազմին: ՀՅԴ կազմակերպական ներկայությունը բացահայտելուց հետո այդ անհատներն ու ջոկատները արդեն որպես դաշնակցական ջոկատներ ներգրավվում են թե՛ Արցախյան ազատամարտում, թե՛ Հայաստանի սահմանամերձ շրջանների գյուղերի ինքնապաշտպանական մարտերում: Գետաշենի ենթաշրջանում, Շահումյանում, Մարտակերտում, Ասկերանի, Մարտունու, Շուշիի, Հադրութի շրջաններում ՀՅԴ-ն ուներ մարտական ջոկատներ, որոնք ինքնապաշտպանական ուժերի կազմում զբաղված էին հայկական բնակավայրերի պաշտպանությամբ¹:

Բանալի բառեր՝ մարտական ուղի, մոտոհրաձգային գումարտակ, ազատագրական պայքար, զինված ջոկատներ, Շուշիի ազատագրումը

Мариам Овсепян
к.ф.н., НАН РА, Институт Истории
старший научный сотрудник

БОЕВОЙ ПУТЬ ШУШИНСКОГО ОТДЕЛЬНОГО
МОТОСТРЕЛКОВОГО БАТАЛЬОНА
(1991-1994 ГГ.)

В освободительной войне Арцаха внесли свою лепту вооружённые отряды АРФД. Они боролись в Геташене, Шаумяне, Мартакерте, Аскеране, Мартуни, Шуши, участвовали в оборонительных боях приграничных деревень Армении.

В 1991 году партия решила соединить отдельные отряды и выступить единой силой.

25 ноября 1991 года создается отряд АРФД, который в марте-апреле 1992 года становится ротой АРФД. В освободительных боях за Шуши рота объединяла 250-300 добровольцев.

После освобождения Шуши рота принимала участие в освобождении Зарислу, вместе с отрядом АРФД Каринтак, присекала наступление врага в направлении Лисагор-Шуши. Рота принимала участие в освобождении подрайона Бердадзор, в Лачинской операции, оборонительных боях Шаумянского района.

С 3-го сентября 1992 года по март месяцу 1993 года рота АРФД держала оборону в районе Кичан-Срхавенд. За время оборонительных боёв на этой территории рота становится батальоном. Шушинский отдельный стрелковый батальон формируется 1-го сентября 1993 года.

С февраля по июнь-июль месяцы 1993 года батальон принимал участия во всех, в том числе самых крупных операциях за освобождение Мартакерта.

В сентябре 1993 года батальон принимал участие в освобождении райцентра Кубатлу, а в октябре- освобождении Зангелана.

С ноября 1993 года по 7 января 1994 года в секторах Алханлы, Кюрдмахмудли Физулинского района батальон переходил в оборону.

В феврале 1994 года батальон участвовал во второй операции освобождения Кельбаджара.

В конце апреля-начале мая, до объявления перемирия батальон 10 дней участвовал в боях за освобождение Мартакертского района в секторе Джраберд-Кармираван.

¹ «Ղարաբաղյան ազատագրական պատերազմ 1988-1994 հանրագիտարան», Ե., 2004, էջ 536:

12 мая 1994 года после объявления перемирия батальон в освобождённом участке переходил к обороне, а потом участвовал в формировании профессиональной армии.

С 1996 года Шушинский отдельный стрелковый батальон внедрился в состав Армянской армии под новым названием-77-й мотострелковый батальон.

Ключевые слова: боевой путь, мотострелковый батальон, освободительная война, вооруженные отряды, освобождение Шуши

Mariam Hovsepyan
Ph.D. in Philology, NAS RA, Institute of History
Senior Researcher

**THE MILITARY PATH OF THE SEPARATE INFANTRY
BATTALION OF SHUSHI
(1991-1994)**

The ARF-s military troops have their own unique contribution in the War of Liberation of Artsakh. They fought in the regions of Getashen, Shahumyan, Martakert, Askeran, Martuni, Shushi and Hadrut. They also took part in the defense of Armenian frontier villages.

In 1991 ARF decided to combine certain groups and come up with a united force.

On November 25, 1991, formed the Revolutionary Brigades, which turned into ARF company on March and April, 1992-s. In the battles of the war for the liberation of Shushi it brought together more than 250-300 volunteer.

After the liberation of Shushi, ARF's company participated in the defense of Zarislu, it also suspended the enemy's attack with ARF's KarinTaki brigade to Lisagor- Shushi direction. ARF's company also participated in the liberation of Berdadzor, Lachin operation, self-defense battles of Shahumyan region.

From September 3, 1992, up to March 1993, ARF company had implemented a defense in Kichan-Srkhavend sector. During the defense battles of this area ARF company turned into the battalion and was called "The separate infantry battalion of Shushi". As a battalion it was established on September one, 1993.

From February 1993 to June-July, the battalion participated in all defense operations of Martakert including the largest actions.

On September, 1993 the battalion participated in the defense of Kubatlu's regional center, and in October in Zangelan's liberation battles.

From November 1993, up to January 7, 1994, the battalion penetrated to defense in Fizuli's region, in Alkhanli, Kyudmahmudli sector.

On February 1994, the battalion participated in the 2-nd operation of the liberation of Kelbajar.

At the end of April and beginning of May, 1994, until the ceasefire was established, the battalion participated in the liberation battles in Martakert region in 10 days, in Jraberd-Redpart section.

After the ceasefire on 12 May, 1994, the battalion penetrated to defense in the places, which had already been liberated, then it became a part of the army creation operations.

From 1996, the Separate infantry battalion of Shushi has been included in Armenian army with a new name, which is called 77th rifle battalion.

Keywords: military path, separate infantry battalion, liberation war, military troops, liberation of Shushi

1991 թվականին ՀՅԴ կողմից որոշում է կայացվում առանձին ջոկատների ուժերը տարբեր շրջաններ չուղարկել և հանդես գալ միասնական ուժով: 1991 թվականի նոյեմբերի 25-ին համապատասխանաբար Արամ Մանուչարյանի, Վարդան Ստեփանյանի, Սարո Փամփուխյանի, Հայկ Աբրահամյանի գլխավորությամբ առաջին անգամ 4 ջոկատային խմբեր Ժիրայր Սեֆիլյանի մեկ ընդհանուր հրամանատարությամբ ուղղաթիռներով ժամանում են Հաղրութի շրջան: Մի քանի օր հետո նրանք տեղափոխվում են Ստեփանակերտ և ստանձնում են Կրկժան թաղամասի պաշտպանությունը: Այդ ժամանակահատվածում հիշյալ զինվորական ստորաբաժանումը կոչվում

էր ՀՅԴ ջոկատ: Իբրև այդպիսին այն մասնակցել է Հասանաբաղի, Մալիբեյլուի, Խոջալուի համար մղվող մի շարք մարտերի:

1992 թվականի մարտ-ապրիլ ամիսներին ՀՅԴ Երևանի, Արթիկի, Թալինի, Հրազդանի, Աբովյանի, Չարենցավանի, Արարատի, Արտաշատի, Էջմիածնի, Բաղրամյանի ջոկատները (այդ թվում՝ նաև ուսանողական) սկսում են հավաքվել Ստեփանակերտում, որպեսզի միասնաբար հանդես գային Շուշիի ազատագրման համար մղվող մարտերում: Այս գործառնությունն արդեն անվանվում է ՀՅԴ վաշտ՝ իր մեջ համախմբելով ավելի քան 280-300 ազատամարտիկի:

Ժիրայր Սեֆիլյանի ընդհանուր հրամանատարությամբ կազմավորվում է 7 դասակ՝ Հրանտ Մինասյանի, Միքայել Մանուկյանի, Գրիգոր Գրիգորյանի, Հայկ Աբրահամյանի, Արամ Մանուչարյանի, Ալբերտ Ալավերդյանի և Գրիգոր Սարգսյանի հրամանատարությամբ: Մինևույն ժամանակ Պավել Գյուրջյանի գլխավորությամբ գործող ՀՅԴ Արտաշատի դասակը Քարինտակի ինքնապաշտպանների հետ էր մարտնչում:

1992 թվականի մայիսի 7-ի լույս 8-ի գիշերը ՀՅԴ վաշտն ընդգրկվում է Շուշիի ազատագրման գործողության մեջ: Հրանտ Մինասյանի, Միքայել Մանուկյանի ու Գրիգոր Գրիգորյանի դասակները Շուշիի ազատագրման գործողությանը մասնակցում էին քաղաքի բանտի, Հայկ Աբրահամյանի դասակը՝ Քիրս լեռան, իսկ Պավել Գյուրջյանի դասակը՝ Քարինտակի ուղղություններով: Մնացած ուժերը ժիրայր Սեֆիլյանի հրամանատարությամբ հանձնարարություն էին ստացել շրջանցել Շուշին ու Ջառիսլուն, դուրս գալ Լիսազոր ու փակել Լաչինից դեպի Շուշի տանող թշնամու օգնության շտապող ուժերի ճանապարհը: Հիմնականում բոլորի կողմից կատարվում են նրանց առաջադրված խնդիրները:

Ժիրայր Սեֆիլյանի հրամանատարությամբ գործող հիմնական ուժերը փակում են ճանապարհը Ջառիսլու գյուղի մատույցներում: Նրանք այնտեղ մարտի են բռնվում հակառակորդի օգնական ուժերի հետ: Այս մարտերի ընթացքում զոհվում է լիբանանահայ Վիգեն Չաքարյանը և վիրավորվում են 2 ազատամարտիկ՝ Արմեն Բեկթաշյանն ու Հարազատ Սահրադյանը: Մայիսի 9-ի մարտում Շուշիում զոհվում է Վազգեն Բեկյանը և վիրավորվում է Ժորա Կարապետյանը:

Շուշիի ազատագրումից հետո ՀՅԴ վաշտը մասնակցում է ևս մեկ հիշարժան մարտական գործողության՝ 1992 թվականի մայիսին Ջառիսլուի ազատագրմանը: Վաշտը Քարինտակի ջոկատի հետ համատեղ կասեցնում է հակառակորդի հարձակումը Լիսազոր-Շուշի ուղղությամբ, որտեղ թշնամու ուժերի մեծաքանակ կուտակում կար: Թշնամու հիմնական նպատակն էր ճեղքել հայկական ուժերի պաշտպանությունը և, հասնելով ռևանշի, հետ վերցնել Շուշին:

1992 թվականի մայիսի 15-ի մարտի ընթացքում վաշտը կարողանում է ետ մղել հակառակորդի գրոհը՝ նրան պատճառելով կենդանի ուժի և տեխնիկայի կորուստներ: Կորցնելով մի քանի տասնյակ զինվոր, 1 տանկ, 2 հետևակի մարտական մեքենա (bmp)՝ թշնամին նահանջեց դեպի ելման դիրքեր: 2 օր անց հայկական ուժերն անցնում են հակահարձակման և մայիսի 16-ի լույս 17-ի գիշերը նրանք արդեն Բերդաձորում էին: Բերդաձորի հայաթափումից ուղիղ մեկ տարի անց ազատագրվում է Բերդաձորի ենթաշրջանը:

Այս մարտական գործողությունից հետո 1992 թվականի մայիսի 17-ի լույս 18-ի գիշերը ժիրայր Սեֆիլյանի հրամանատարությամբ ՀՅԴ հավաքական վաշտը շարժվում և գործում է Լաչինի ուղղությամբ: Ինքնապաշտպանական ընդհանուր ուժերի հարձակման ժամանակ վաշտն ապահովում էր ընդհանուր հարձակվող ուժերի ձախ թևը:

Լաչինի գործողությանը մասնակցում է նաև ՀՅԴ Քարինտակի ջոկատը: Մայիսի 18-ին հայկական ինքնապաշտպանական ուժերի առաջխաղացումը Լաչինից ձախ գտնվող Յուդոնիս, Ֆատայիբեյ, Ֆարաջան գյուղերի ուղղությամբ էր: Նրանք կեսօրին դուրս են գալիս հայ-ադրբեջանական սահման Կոռնիձորի մոտակայքում:

Նույն ժամանակահատվածում ՀՅԴ Նաիրիի, Բաղրամյանի, Թումանյանի շրջանների ջոկատները մարտնչում էին Շահումյանում, որտեղ հունիսյան ինքնապաշտպանական մարտերի ժամանակ նրանք ունենում են կորուստներ: Հունիսի 13-ին անհայտ կորում են Նաիրիի ջոկատի հրամանատար Կարոտ Մկրտչյանը, Ալեքսան Ասատրյանը, Գառնիկ Հովհաննիսյանը: Այդ ընթացքում վաշտի դասակները տարբեր տեղերում մասնակցում էին ինքնապաշտպանական մարտերի Մարտակերտի, Ասկերանի և Հաղրութի շրջաններում:

Երբ հայկական ուժերը նահանջելով հասնում են Խաչենի հովիտ, Կիչան, Մրխավենդ, 1992 թվականի սեպտեմբերի 3-ին ՀՅԴ վաշտը ստանում է հետևյալ առաջադրանքը՝ պաշտպանություն

գրադեցնել Կիչան-Սրխավենդ հատվածում: Ընդհանուր հրամանատարը Ժիրայր Սեֆիլյանն էր, իսկ վաշտի կազմում ընդգրկված էին Աբովյանի, Գյումրիի, Արտաշատի և մեկ հավաքական դասակներ: Վաշտն ընթացքից մտնում է մարտի մեջ՝ փոխգործակցելով Խաչենի ձորակի գումարտակի հետ: Նույն օրվա ընթացքում վաշտը ետ է մղում թշնամու 3 գրոն: Այդ տեղանքում ՀՅԴ վաշտը կարողանում է գրադեցնել պաշտպանություն 1992 թվականի սեպտեմբերի 3-ից մինչև 1993 թվականի մարտ ամիսը:

Կիչան-Սրխավենդի հատվածում իրականացրած պաշտպանական մարտերի ժամանակահատվածում ՀՅԴ վաշտը վերածվում է գումարտակի և սկսում է կոչվել Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակ կամ Շուշիի առանձնակի գումարտակ¹: Այն որպես գումարտակ կազմավորվել է 1992 թվականի սեպտեմբերի 1-ին ԼՂՀ Ինքնապաշտպանության կոմիտեի նախագահի 1992 թ. հոկտեմբերի 10-ի թիվ 021 հրամանագրով ՀՅԴ կամավորական ջոկատների հիման վրա²: Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի նախկին շտաբի պետ, ՀՅԴ Գերագույն մարմնի Ազատամարտիկների հանձնախմբի նախագահ պահեստագործի գնդապետ Արտաշես Մխիթարյանի վկայության համաձայն՝ գումարտակի հիմնադրման օրը պաշտոնապես համարվում է նոյեմբերի 25-ը, քանի որ իբրև կանոնավոր ստորաբաժանում այն գործում էր 1991 թվականի նոյեմբերի 25-ից³: «Այդ վաշտն իր անբասիր գործունեությամբ զգալի ավանդ է ներդրել Արցախի տարածքում ընթացած գրեթե բոլոր նշանավոր մարտերում ԼՂՀ բանակի նվաճած հաղթանակներում: Ի դեպ, այդ ժամանակ ԼՂՀ բանակում վաշտից ավելի մեծ ռազմական միավորում դեռևս գոյություն չունեի»⁴, կարդում ենք «Պետոն» մենագրության մեջ:

Ինքնապաշտպանական ուժերի նախագահի հրամանով գումարտակի հրամանատար է նշանակվում Ժիրայր Սեֆիլյանը, փոխհրամանատար՝ Պետրոս Ղևոնդյանը: 1994 թվականի փետրվարի 14-ին վերջինիս զոհվելուց հետո նույն թվականի մարտի մեկից գումարտակի հրամանատարի տեղակալ է նշանակվում Ռոմիկ Մարգարյանը: Մարտական տարբեր գործողությունների ժամանակ Շուշիի առանձնակի գումարտակի հրամանատարներ են եղել Ժիրայր Սեֆիլյանը (ընդհանուր հրամանատար), Պետրոս Ղևոնդյանը, Հարմիկ Հովսեփյանը, Արտաշես Մխիթարյանը, Մասուն Կիրակոսյանը, Արմեն Եղյանը⁵:

Սկզբնական շրջանում գումարտակի շտաբի պետը Կարեն Ավետյանն էր, 1993 թվականի մայիսից՝ Ռոմիկ Մարգարյանն էր, 1994 թվականի մարտից՝ Արտաշես Մխիթարյանը:

Հրամանատարի՝ սպառազինության գծով տեղակալը Հարմիկ Հովսեփյանն էր, իսկ թիկունքի գծով տեղակալը Արտաշես Մխիթարյանն էր մինչև 1994 թվականի մարտի մեկը, երբ նրա փոխարեն նշանակվում է Մասուն Կիրակոսյանը:

1-ին վաշտի հրամանատարը Վիկտոր Դավթյանն էր, 2-րդ վաշտինը՝ Ալբերտ Ալավերդյանը: 1994 թ. հունվարի 10-ին Կարախանբեյլիում վերջինիս զոհվելուց հետո այդ վաշտի հրամանատար է նշանակվում Ռուբիկ Ասատրյանը: 3-րդ վաշտի հրամանատարը սկզբնական շրջանում Ռոմիկ Մարգարյանն էր, ում՝ գումարտակի շտաբի պետ նշանակվելուց հետո նրա փոխարեն 3-րդ վաշտի հրամանատար է նշանակվում Բորիս Ղուկասյանը:

Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի ծանր զենքի վաշտի հրամանատարը Ազատ Նազարյանն էր, իսկ շտաբային վաշտինը՝ Նորիկ Շահբազյանը:

Զորամիավորումն ուներ առանձին դասակներ: Ականանետային դասակի հրամանատարը Տիրան Խաչատրյանն էր, ով ներկայումս Հայաստանի Հանրապետության Զինված ուժերի զենքավաճառ է և Պաշտպանության նախարարության Մարտական պատրաստության վարչության պետն է: Կրակային աջակցման դասակի հրամանատարը Հրաչ Գասպարյանն էր, ով զոհվել է 1994 թ. մարտին Սեիդահմեդլիում:

Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի ազատամարտիկների թվաքանակը տարբեր ժամանակահատվածներում տատանվել է 200-350-ի միջև: Ինչպես տեղեկանում ենք «Ղարաբաղյան

¹ Նույն տեղում:

² 01.09.1992 թ. ՀՅԴ վաշտը կոչվում էր 51-րդ Առանձին մոտոհրաձգային գումարտակ (այսուհետև՝ ԱՄՀԳ-մ), 01.02.1993 թ.՝ 48-րդ ԱՄՀԳ-մ, իսկ 01.09.1993 թ.՝ Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակ (տե՛ս ՀՅԴ Գերագույն մարմնի Ազատամարտիկների հանձնախմբի արխիվի փաստաթղթերը):

³ Հատված Արտաշես Մխիթարյանի հետ իմ անցկացրած հարցազրույցից:

⁴ Գևորգյան Հավենտ, «Պետոն», Ե., 2000, էջ 82-83:

⁵ «Ղարաբաղյան ազատագրական պատերազմ 1988-1994 հանրագիտարան», նշվ. աշխ., էջ 536:

ազատագրական պատերազմ 1988-1994» հանրագիտարանից, գումարտակը պարբերաբար համալրվել է կամավորականներով. «Շուրջ 1600 ազատամարտիկ, որոնցից 11-ը՝ ԱՄՆ-ից, 7-ը՝ Կանադայից, 6-ը՝ Սիրիայից, 23-ը՝ Լիբանանից, 1-ը՝ Իտալիայից, 7-ը՝ Ֆրանսիայից, 9-ը՝ Իրանից, 6-ը՝ Վրաստանից, 3-ը՝ Ռուսաստանից, 45-ը՝ Ջավախքից»¹:

Շուրջի առանձնակի գումարտակն ունեցել է հիմնական և փոփոխական կազմեր: Հիմնական կազմում ընդգրկված էին մշտական ծառայության ընդունվածները, այսինքն՝ այն կամավորականները, ովքեր որոշել էին անցնել ազգային բանակի շարքերը: Փոփոխական կազմի մեջ գտնվողները գալիս էին ջոկատներով և 2-3 ամսով ընդգրկվում էին գումարտակի տարբեր վաշտերում ու դասակներում: Նրանք, իրենց առջև դրված խնդիրներին լուծում տալուց հետո, վերադառնում էին տուն՝ հանգստանալու ու նորից ետ էին վերադառնում՝ թարմ ուժերով լի:

Հրամանատարներն ընտրվում էին հիմնական կազմից:

1991-1994 թթ. Շուրջի առանձին հրաձգային գումարտակը մասնակցել է ԼՂՀ Շահումյանի (Բուզլուխ, Մանաշիդ, Կարաչինար), Հաղրութի (Տոդ, Յոբ, Մարիշեն), Ասկերանի (Հասանաբադ, Ղուչուլար, Փառուխ, Լեսոնյ, Խոջալու), Շուրջի (Քարինտակ, Ջառիսլու, «Մարիբաբ» բարձունք), Մարտունիի (Մյուրիշեն), Մարտակերտի (Կարմիրավան, Սրխավենդ, Կիչան, Մաղավուզ, Մաղադիս, Մարսանգի ջրամբար, Գյուլաթաղ, Մեհմանա, Չլդրան, Գյունեփայա, Մանիքլու, Կուսապատ, Դամբլու, Ջրաբերդ), Աղդամի (Ղզըքենգետլի, Բոյահմեդլի), Ֆիզուլիի (Յուխարի Քյուրդահմեդլի, Ախանլի, Աշադի Սեյդահմեդլի), Կուբաթլուի, Ջաբրայիլի, Քելբաջարի, Ջանգելանի շրջանների, Կրկժանի, Մալիբեկլուի, Շուրջ-Լաչին հատվածի, Գետաշենի ենթաշրջանի ինքնապաշտպանական ու ազատագրական մարտերին:

Ջորամիավորման համար առանձնահատուկ կարևորություն են ունեցել Շուրջ-Լաչին հատվածի և Ջանգելանի ազատագրական, Մարտակերտի շրջանի Սրխավենդ-Կիչան պաշտպանական գոտու և Ֆիզուլիի ինքնապաշտպանական մարտերը:

Շուրջի առանձին հրաձգային գումարտակը կազմավորման պահից սկսած՝ Կիչան-Սրխավենդ հատվածում մղել է ինքնապաշտպանական կատաղի մարտեր, այդ ընթացքում 2-3 անգամ հայտնվելով շրջափակման վտանգի առջև: Կիչանի ջրավազանի կողմից թշնամական ուժերի ներթափանցման պատճառով գումարտակը բազմիցս ընդգրկվում է այդ շրջափակումը վերացնելուն ուղղված մարտերում: Հակառակորդի՝ Կիչանը գրավելուց հետո գումարտակը մասնակցում է գյուղի վերագրավման և ազատագրման մարտերին:

1992 թ. հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսներին Շուրջի հանգստանալու մեկնած գումարտակի անձնակազմը մասնակցում է Լիսագոր-Մարիբաբ ուղղություններով հակառակորդի ներթափանցման փորձի կասեցմանը:

1993 թ. փետրվարից սկսվում են Մարտակերտի ազատագրման գործողությունները: Մինչև 1993 թ. հունիս-հուլիս ամիսները Շուրջի առանձին հրաձգային գումարտակը մասնակցում է Մարտակերտի ազատագրմանն ուղղված բոլոր, այդ թվում՝ ամենախոշոր գործողություններին, այն է՝ Մանիքլուի հեռուստաաշտարակի գրավմանը, Հակոբ Կամարիի, Մաղավուզի տարածքների ազատագրմանը:

1993 թ. սեպտեմբերին զորամիավորումն ուժերի մի մասով մասնակցում է նաև Կուբաթլուի շրջկենտրոնի ազատագրմանը և այնտեղ տեղակայված հակառակորդի կրակակետերի ոչնչացմանը:

1993 թ. հոկտեմբերին գումարտակը մասնակցում է Ջանգելանի ազատագրմանը, որից հետո 1993 թ. նոյեմբերից մինչև 1994 թ. հունվարի 7-ը Ֆիզուլիի շրջանում Ալխանլի, Քյուրդահմեդլի հատվածում անցնում է պաշտպանության:

1994 թ. հունվարի 4-ից սկսված ադրբեջանական ուժերի հարձակման ընթացքում 3 օր կիսաշրջափակման մեջ գտնվելու պայմաններում գումարտակը պահում է դիրքերը մինչև բանակի հրամանատարության կողմից կարգադրություն է լինում, որ նահանջեն Կարախանբեյլի: Իրավիճակն այնպիսին էր, որ աջ և ձախ կողմերը նահանջել էին և հայկական ուժերի զբաղեցրած նախկին դիրքերում մնացել էր միայն Շուրջի առանձին հրաձգային գումարտակը: Ընդ որում, այդ կիսաշրջափակման մեջ գտնվելու պայմաններում գումարտակը 3 օր անդադար մարտեր էր մղում:

¹ Նույն տեղում:

Բանակի հրամանատարության կարգադրության համաձայն՝ գումարտակը 1994 թ. հունվարի 7-ին նահանջում է դեպի Կարախանբեյլիի ջրավազան: Գումարտակն այդ դիրքերում է մնում մինչև 1994 թ. փետրվար ամիսը, երբ նրան խնդիր է առաջադրվում, և այն իր ողջ կազմով տեղափոխվում է Քելբաջար՝ մասնակցելու համար Քելբաջարի ազատագրման 2-րդ գործողությանը: Մարտերից մեկում 1994 թ. փետրվարի 14-ին զոհվում է Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի փոխհրամանատար Պետրոս Ղևոնդյանը:

Հիշյալ մարտական գործողությունն ավարտելուց հետո գորամիավորումը կրկին տեղափոխվում է Ֆիզուլի և 1994 թ. ապրիլ ամսին մասնակցում է Ֆիզուլիի շրջանում Աշադի Սեիդահմեդլի, Շուքրյուբեյլի գյուղերում տեղակայված թշնամու կրակակետերի վնասագերծման գործողություններին:

1994 թ. ապրիլի վերջին ու մայիսի սկզբին գումարտակը Պաշտպանության բանակի հրամանատարության կարգադրությամբ տեղափոխվում է Մարտակերտ՝ մասնակցելու համար Մարտակերտի շրջանի ազատագրման մարտերին: Մինչև հրադադարի հաստատումը 10 օր շարունակ գումարտակը մասնակցում է նշված մարտական գործողություններին Ջրաբերդ-Կարմիրավան հատվածում:

1991 թ. նոյեմբերի 25-ից մինչև 1994 թ. մայիսի 12-ն ընկած ժամանակահատվածում Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակը տվել է 56 զոհ, 250-ից ավել վիրավոր: Ձուլված բոլոր ազատամարտիկները հետմահու պարգևատրվել են հիմնականում Արցախի Հանրապետության կառավարության կողմից: «Հայաստանի Հանրապետության իշխանությունների կողմից նրանցից շատերը նույնպես պարգևներ են ստացել, բայց նրանք ավելիին էին արժանի: Երբ բոլոր զոհվածների ընդհանուր ցուցակով պարգևատրում են «Արիության» մեդալներով, շատ տղաների համար դա ընդունելի չէ: Օրինակ՝ Պետրոս Ղևոնդյանը Արցախի հերոս է, Արցախի Հանրապետության «Ոսկե արծվի» ու «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանակիր է, բայց Հայաստանի Հանրապետության կողմից նա պարգևատրվել է ընդամենը «Արիության» մեդալով»¹, - նշում է Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի նախկին շտաբի պետ, ՀՅԴ Գերագույն մարմնի Ազատամարտիկների հանձնախմբի նախագահ, պահեստագործի գնդապետ Արտաշես Մխիթարյանը:

1994 թ. մայիսի 12-ին հրադադարի հաստատումից հետո Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակն ազատագրված տեղամասում անցնում է պաշտպանության, ապա մասնակից է դառնում Բանակաշինության գործընթացին: Այն այժմ էլ ընդգրկված է հայոց բանակի շարքերում և 1996 թ. սկսած՝ հանդես է գալիս 77-րդ առանձին մոտոհրաձգային գումարտակ անվամբ, որի կազմում այսօր հին կազմից մարդ չկա: Ամեն տարի նոյեմբերի 25-ին ամենամոտ կիրակի օրը այդ գորամասի տոն օրն է, և Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի նախկին կազմը մասնակցում է կազմակերպվող տոնական միջոցառումներին: Վաշտերի ցուցակներում հավերժ մտցված են գումարտակի զոհված ազատամարտիկների անունները: Ասենք՝ 1-ին, 2-րդ, 3-րդ վաշտերում մտցված են համապատասխանաբար Պետրոս Ղևոնդյանի, Ալբերտ Ալավերդյանի և Հրաչ Գասպարյանի անունները: Յուրաքանչյուր օր երեկոյան անվանական ժամանակ կոնկրետ 1-ին վաշտում կարդում են՝ Արցախի հերոս Պետրոս Ղևոնդյան, և առջևում կանգնած զինվորն ասում է. «Ձուլվել է 1994 թ. փետրվարի 14-ին Քելբաջարի ազատագրման ժամանակ»: Մնացած զինձառայողներն ասում են՝ փառք, իսկ նա իր հերթին գոչում է՝ հավերժ փառք: Այս արարողակարգը մշտապես կրկնվում է բոլոր վաշտերում:

Շուշիի առանձին հրաձգային գումարտակի նախկին կազմը պահպանում է կապը ոչ միայն 77-րդ առանձին մոտոհրաձգային գումարտակի, այլև ազգային բանակի հրամանատարության հետ, որոնց կողմից առ այսօր վետերան կամավորականները արժանանում են տարբեր պարգևների:

¹ Հատված Արտաշես Մխիթարյանի հետ իմ անցկացրած հարցազրույցից: